

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИИ КАК ОТРАЖЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ПРОБЛЕМ ЭКОНОМИКИ

Экологические проблемы необходимо рассматривать не только как результат экономического развития, но и как побочный эффект деградации хозяйственной деятельности. Российская модель капитализма, основанная на нещадной эксплуатации человеческих и природных ресурсов, бесперспективна, что проявляется, прежде всего, в депопуляции. Для решения экологических и экономических проблем необходима новая социально-экономическая модель ноосферного типа, уход от рыночной идеологии как главной ценности.

Ключевые слова: экономика, экология, устойчивое развитие, российская экономическая модель.

Екологічні проблеми необхідно розглядати не тільки як результат економічного розвитку, але також як побічний ефект деградації господарської діяльності. Російська модель капіталізму, заснована на нещадній експлуатації людських і природних ресурсів, бесперспективна, що проявляється, насамперед, у депопуляції. Для вирішення екологічних та економічних проблем необхідна нова соціально-економічна модель ноосферного типу, відхід від ринкової ідеології як головної цінності.

Ключові слова: екологія, економіка, стійкий розвиток, російська економічна модель.

Environmental problems should be seen not only as a result of economic development, but also as a side effect of the degradation of industrial activity. Based on the ruthless exploitation of human and natural resources, Russian model of capitalism is hopeless. It is manifested primarily in the depopulation. To resolve environmental and economic challenges a new socio-economic model of the type of noosphere is required, with the abandonment of market ideology as the main value.

Key words: economy, ecology, sustainable development, Russian economic model.

В экономических исследованиях, посвященных различным аспектам устойчивого и экологически безопасного развития регионов, рассматриваются проблемы экономической оценки в области отношений общества и природы, геоэкологической оценки территории, моделирования эколого-экономических систем, экологического образования, исследуются вопросы предотвращения деградации воздушной и водной сред, почвы, различных районов и локальных природных комплексов. При этом нередко экологическая составляющая развития рассматривается относительно самостоятельно, без необходимой связи с экономическим развитием. Например, абразия берегов Волгоградского водохранилища, изменение водного режима Волги в связи с эксплуатацией каскада ГЭС, деградация Волги рассматриваются как результат хозяйственной деятельности человека. И специалисты экологи здесь совершенно правы [1]. Вместе с тем, уменьшение экономической активности, сокращение производства регионального валового продукта во многих регионах страны не означает автоматического уменьшения негативного воздействия на окружающую природную среду. Напротив,

деградация хозяйственной деятельности очень часто сопровождается и усилением деградации природы. Во всяком случае, снижение промышленного и сельскохозяйственного производства не означает создание лучших условий для устойчивого и экологически безопасного развития.

В то же время в мире последние 20 лет активно разрабатывается концепция устойчивого развития. Впервые представленная группой экспертов по поручению специального комитета ООН во главе с премьер-министром Норвегии Г. Х. Брундтланд, концепция устойчивого развития увязывала экономическое развитие и экологию. Устойчивое развитие определялось как «продолжительное непрерывное развитие, которое обеспечивает потребности нынешнего населения без вреда для обеспечения потребностей будущих поколений» [2]. Концепция устойчивого развития представляется нам попыткой найти баланс, равновесие и даже гармонию между неограниченными потребностями людей и ограниченностью естественной среды обитания и ее возможностей, между экономической, социальной и биологической составляющими сущности человека. Предстоящий в июне 2012 года

новый форум в Рио-де-Жанейро, посвященный устойчивому развитию и подведению итогов двадцатилетия со дня проведения первого форума в Рио, ожидается с тревогой, поскольку оптимистических итогов мало.

Что касается современной России, то проблемы ее устойчивости связаны не только с экологией, даже в меньшей степени с экологией, учитывая пространственно-сырьевой запас прочности, а с экономикой и депопуляцией населения. Ведь устойчивое развитие – это форма социально-экономического развития общества на базе свободного, творческого труда, учитывающая интересы настоящего и будущего поколений и направленная на достижение высокого качества как естественной среды обитания, так и жизни каждого человека. Мы обращаем внимание на целевую установку новой модели хозяйствования: не богатство и его символы, не стремление к власти и желание оставить след на земле, а стремление к счастью, комфортному состоянию, удовлетворенностью жизнью, т. е. к высокому качеству жизни [3].

В этой связи, остро стоит вопрос – какая социально-экономическая и политическая система может обеспечить устойчивое развитие? Классический капитализм с его рыночной системой организации экономики и жизни, ориентируя исключительно на прибыль, эту проблему не решает в принципе. В том числе и по этой причине в последние десятилетия XX века происходит трансформация капитализма, сначала в направлении социализации общественных отношений, регулирования рынка и замещения его иными механизмами и инструментами, а затем, и параллельно с этим, превращение его в новое качество. Одновременно современный капитализм XXI века «основан на виртуальной экономике финансовых «пузырей», их постоянном воспроизводстве в интересах глобальной финансовой олигархии и транснациональных корпораций [4]. Такой капитализм по-прежнему опасен для цивилизации.

Особенно бесперспективна российская модель капитализма, вобравшая в себя все худшее, что породила капиталистическая система: нещадную эксплуатацию человеческих и природных ресурсов, подмену цели развития (не человек, а прибыль), расхищение национального богатства страны, вырождение человека-гражданина и человека-патриота, депопуляция населения [5].

Проведенная в России политическая приватизация в 90-е годы, последовательно проводимая политика монетаризации привели к разрушению экономического потенциала страны, фактической ликвидации целых отраслей народного хозяйства, ярко выраженной сырьевой направленности развития, тотальной зависимости от импорта технологий и продовольствия, обнищанию и деградации десятков миллионов россиян.

Так, вместо того, чтобы вкладывать деньги в реальный сектор экономики, российские банкиры и капиталисты-промышленники выводят их за границу: в 2010 г. – 31 млрд долларов, в 2011 – 84 млрд долларов, в I квартале 2012 г. – 42 млрд долларов.

Объявленная модернизация экономики и политики российского государства отражает тревогу и

определенную озабоченность элиты процессами, происходящими на евразийском пространстве. Тревогу, поскольку ситуация в экономике, экологии и демографии грозит выйти из-под контроля. Озабоченность – ввиду отсутствия четкого понимания, куда идет страна, какова должна быть стратегия развития, на каких принципах должно это развитие основываться, имея ввиду вызовы XXI века.

Отражением деградации экономики и экологии является демографическая катастрофа, переживаемая Россией (и другими странами СНГ). А ведь еще в первом докладе о развитии человека, подготовленном Специальной комиссией ООН в 1991г., говорилось: «Реальным богатством нации являются сами люди. Поэтому целью развития должно стать создание условий для того, чтобы люди смогли насладиться долгой, здоровой и созидательной жизнью». Согласно существующей тенденции в демографии, исходя из разработок Госкомстата РФ, по среднему прогнозу к 2020 году население России уменьшится с нынешних 142 миллионов человек до 131 миллиона человек, к 2030 году – до 121,5 миллиона, к 2040 году – до 111,6 миллиона, к 2050 – до 101,9 миллиона человек. При благоприятном сценарии, к 2050 году население страны уменьшится до 122,6 миллионов, при неблагоприятном – до 77,2 миллиона человек. По оценкам экспертов ООН при сохранении существующей тенденции депопуляции к 2050 году численность населения России сократится до 113 миллионов человек [6].

И что же? Верной дорогой идете товарищи-господа!? Куда идем, к исчезновению российского государства и народа?

Феномен исчезновения населения России связан не с затяжной войной, не с голодом и не с природными катастрофами. В конечном счете, он связан не с методами, а с методологией и идеологией проводимых рыночных реформ. Он связан с игнорированием предыдущего опыта хозяйственного развития России, в особенности советского опыта; в игнорировании социокультурных особенностей России, которые не позволяют успешно применять «под лекало» достижения благополучных экономик; в насаждении устаревших форм рыночного хозяйства из арсенала XIX века, когда остальной развитой мир пытается примерить ноосферные одежды XXI века. В XXI веке производство материальных благ (и их присвоение) перестает быть (единственной) доминантой общественной жизни. Поэтому хозяйственная история рубежа XX-XXI веков – это история выхода человечества за пределы индустриального строя, история поиска иной модели развития.

В России возникла парадоксальная ситуация – чем больше мы продвигаемся по пути рыночных преобразований, тем меньше остается в стране населения. Отсюда логично предположить абсурдный, на первый взгляд, вывод – полный успех на пути строительства рыночного общества нас ожидает только при полном исчезновении населения. Однако такой вывод кажется парадоксальным лишь при рассмотрении проблемы с помощью традиционного инструментария, с национально-государственных

позицій. Глобалізація і так називаемые «планетарні» інтереси вповне сопрягаються поки ще з гіпотетичною можливістю очищення від корінного населення величезного євразійського простору по імені Росія.

Особо слід зупинитися на динаміці і результатах соціально-економічного розвитку Росії в 2000-2010 гг., коли, за твердженням деяких авторів, спостерігається не тільки економічний ріст, але і вступлення країни в зону стійкого і динамічного розвитку, обумовленого ринковими реформами, коли можна ставити амбіційні завдання. Тем самим, як би виправдовується варварський характер входження в ринок в початку 90-х років, і дається індульгенція для продовження цього досвіду. На справді прямим підтвердженням губительності для населення Росії продовжуються реформи в 2000-2010 гг. курсу ринкових реформ є розроблений ООН показник індексу розвитку людського потенціалу. По цьому показнику в 1992г. Росія займала 30 місце в світі і входила в групу країн з високим його рівнем. В 2000 г. наша країна опустилася на 57 місце і перешла в групу країн со середнім рівнем розвитку, зараз – на 62 місце.

Для формування стійкої мегасистеми «природа – суспільство – господарство» на глобальному, континентальному, регіональному і локальному рівнях вимагається не тільки переосмислення всіх сучасних соціальних концепцій і ідей, їх синтез, але і критичний аналіз існуючих господарських моделей, а також урахування національних і територіальних особливостей функціонування такої або іншої господарської системи. Так, в Державній стратегії стійкого розвитку Росії виділено сім рангів територій по ступеню екологічної небезпеки для населення. Причому багато територій Південного Федерального округу як раз відносяться до територій 6 і 7 рангів, т. є. з високою екологічною напруженістю і дуже високою небезпечністю: к 6 рангу віднесені Західно-Камський, Приладонський, Прикаспійський, Прибайкальський, Хабаровсько-Комсомольський і Північно-Кавказський регіони; к 7 рангу – Середньо-Руський, Поволзький, Нижньодонський, Західно-Уральський, Середньо-Уральський, Південно-Уральський, Предсяїнський і Норильський регіони. На цих територіях спостерігається найвищий рівень депопуляції і соціальних хвороб населення, що обумовлює об'єктивну необхідність акценту на екологічну складову в їх розвитку.

Причина такого положення складається в тому, що в критеріях державної оцінки ефективності територіальної політики стан економіки і соціальної сфери життя не зв'язується з екологічним станом середовища життєзабезпечення і життєдіяльності населення. Пренебреження в політичній, економічній, науковій, освітній і іншій діяльності людей принципом презумпції екологічної небезпеки морально безпідприємливо, політично близько, економічно

не вигідно і юридично не виправдані: за бездіяльність «родителів» по охороні оточуючого середовища будуть расплачиваться майбутні покоління суспільства – їх діти і внуки [7].

Все більш глибоке входження Росії в міжнародні зв'язки, пошук свого (достойного) місця в глобалізованому світі вимагають переорієнтації мислення (і практики) в напрямку екологізації суспільства і господарства, ноосферної моделі розвитку. Перехід до такої моделі передбачає поступове відновлення природних екосистем територій до стану, гарантуючого стійкість оточуючого середовища. Значительна частина основних виробничих фондів Росії не відповідає сучасним екологічним вимогам, а 16 відсотків її території, де проживає більша половина населення, характеризуються як екологічно неблагополучні. В результаті Росія вже сьогодні на ліквідацію постійно виникаючих надзвичайних ситуацій витратить від 1 до 2% свого валового продукту. В найближчі роки частота витрат може зрости до 4-5% [8].

Висновок з найновішої великоросійської історії складається в тому, що:

- єдиність великого євразійського простору забезпечується все ж не небесами, це, перш за все, справа рук людських, і його необхідно охороняти і оберігати, як охороняють свої території інші цивілізації;

- ми всі, незалежні і самостійні, держави – члени СНГ, увлечені ідеєю ринку і багатства, опинилися раптом, за висловом Н. Моїсеєва, на «задворках просвіщеного світу», ще далі від принципів ноосферного розвитку. «Возвращення» в просвіщений світ можливо тільки на ноосферній основі;

- ноосферна стратегія модернізації економіки і політики держави зв'язана з розумінням нового місця людини в сучасному світі, з відходом від індивідуалізму і ринкової ідеології як головної цінності, з зростанням духовно-моральних початків в людській діяльності;

- регіональний аспект ноосферного розвитку складається перш за все в розв'язанні екологічних і демографічних проблем, в збереженні населення регіону, в створенні духовно-морального простору регіону як складової і неотъемлемої частини людської цивілізації.

В той же час не можна не поразмислити про те, що в Росії, що б не задумувалося, не планувалося і не прогнозувалося, все виходить наоберот, починаючи з революції в 1917, з побудови комунізму в 60-і роки, до прискорення науково-технічного прогресу в 80-і і приватизації в 90-і.

Це говорить на користь гіпотези про непередбачуваність подальшого розвитку Росії – в аспектах моделі суспільного устрою, темпів, форм і методів перетворень, тенденцій і динаміки політичних, екологічних і економічних процесів, в цілому долі самобутньої цивілізації.

ЛИТЕРАТУРА

1. Экономическая модернизация : макро-, мезо- и микроуровни. Проблемы и перспективы устойчивого развития региона : материалы регион. науч.-практ. конф., г. Волжский, 9 нояб. 2010 г. / ГОУ ВПО ВолГУ, ВГИ (филиал) ГОУ ВПО ВолГУ. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2010. – 264 с.
2. Наше общее будущее : Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР) ; пер. с англ. / [под ред. С. А. Евтеева, Р. А. Перелета]. – М. : Прогресс, 1989. – 371 с.
3. Макаров, В. Л. О реформировании государства в процессе преобразования экономики / В. Л. Макаров // Экономика России на перепутье веков / Д. Львов, В. Макаров, Г. Клейнер ; Управление мэра Москвы. - М., 2000. – 88 с.
4. Лужков Ю. Кризис транскapитализма и Россия / Ю. Лужков // Экономист. – 2009. – № 5. – С. 12–28.
5. Гузев, М. М. Пятьдесят восемь: демографический кризис и рыночные реформы в России / М. М. Гузев ; ВолГУ ; ВГИ (филиал) ГОУ ВПО ВолГУ. – Волгоград : Волгогр. науч. изд-во, 2009. – 198 с.
6. Где в России жить хорошо. Основные показатели социально-экономического положения субъектов Российской Федерации в 2006 г. // Российская газета. - 2007. – 14 марта. – С. 22.
7. Зеленый мир. – 2001. – № 25/26.
8. Иванов, В. Н. Социальные технологии в современном мире / В. Н. Иванов. – М. : Славянский диалог, 1996. – 215 с.

Рецензенти: Горлачук В. В., д.е.н., професор;
Семенчук І. М., к. е.н., доцент.

© Гузев М. М., 2012

Дата надходження статті до редколегії: 11.05.2012 р.

ГУЗЄВ Михайло Михайлович – д.е.н., професор кафедри економічної теорії та управління федеральної державної бюджетної освітньої установи вищої професійної освіти «Волгоградський державний університет» м. Волзький, Росія.

Коло наукових інтересів: економічна теорія, екологія.